

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні прислівників із позиції синхронії в діалектному тексті як складової лексико-семантичної системи говірки, групи говірок і діалекту.

Література:

1. Аркушин Г. Л. Народна лексика Західного Полісся : монографія / Григорій Львович Аркушин. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – 236 с.
2. Ващенко В. С. Українська лексикологія: Семантико-стилістична типологія слів : Посібник для студентів-філологів / В. С. Ващенко. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1979. – 124 с.
3. Воробьева Н. И. Семантика музыкального термина и ее динамика / Н. И. Воробьева // Сопоставительное изучение семантической динамики : сб. науч. трудов. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – С. 72–81.
4. Гриценко П. Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ / П. Ю. Гриценко // Збірник лінгвістичних праць : до 60-річчя проф. О. А. Колесникова. – Ізмаїл, 2000. – С. 9–15.
5. Франко З. Т. Лексична синонімія / З. Т. Франко // Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 127–163.
6. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.

УДК 811.161.2:81'373

Н. В. Громова, В. В. Харченко,

Сумський державний педагогічний університет, м. Суми

БЕЗЕКВІВАЛЕНТНІ ОДИНИЦІ ТА ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВ ДІЙ У РОМАНІ П. КУЛІША «ЧОРНА РАДА» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглядаються особливості функціонування безеквівалентних мовних одиниць, використаних у історичному романі Пантелеймона Куліша «Чорна рада». Головний акцент зроблено на тому, що безеквівалентні лексеми є яскравим підтвердженням цінності мовотворчої спадщини П. Куліша та проявом ідіоетнічності української мови. Здійснено зіставний аналіз досліджуваного мовного матеріалу в оригінальному та перекладеному текстах, розкрито специфіку семантичного та конотативного функціонування лексем, що вживаються на позначення назв дій в українському варіанті твору, та вказано на проблеми інтерпретації цих мовних одиниць при перекладі.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, ідіоетнічність, мовотворчість, семантика, функціонування, синхронне читання, зіставний аспект, переклад.

В статье рассматриваются особенности функционирования безэквивалентных языковых единиц, использованных в историческом романе Пантелеймона Кулиша «Чёрная рада». Главный акцент сделан на том, что безэквивалентная лексика является ярким подтверждением ценности языкового творческого наследия П. Кулиша и проявлением идиоэтничности украинского языка. Осуществлен сопоставительный анализ исследуемого языкового материала в оригинальном и переведённом текстах, раскрыта специфика семантического и конотативного функционирования лексем, которые употребляются с целью наименования действий в украинском варианте произведения и указано на проблемы интерпретации этих языковых единиц при переводе.

Ключевые слова: безэквивалентная лексика, идиоэтничность, языковое творчество, семантика, функционирование, синхронное чтение, сопоставительный аспект, перевод.

The article is devoted to the research of translation of equivalent-lacking names of action in Panteleimon Kulish's historical novel «The Black Council». Special accent was made on the fact, that equivalent-lacking words is bright corroboration of Panteleimon Kulish's creative heritage and manifestation of Ukrainian's idioethnec. In the course of research completed comparative analysis of lexical material in original and translated texts. It The specific of semantic and connotation functions of action's names from Ukrainian variant of Panteleimon Kulish's composition is established, and the problems of interpretation of this language units' translation is pointed.

Key words: equivalent-lacking words, idioethnecity, semantic, language creativity, functioning, comparative aspect, translation.

Постановка проблеми. У сучасних перекладознавчих та лінгвістичних працях одним з основних напрямків досліджень є питання національної специфіки мови. Яскравим показником цієї специфіки є наявність безеквівалентних мовних одиниць. У контексті нашарування лінгвістичної та енциклопедичної інформації, пов'язаної з функціонуванням слова, більшість безеквівалентних лексем не отримують однозначної інтерпретації. Зважаючи на це, особливою теоретичною та практичною значення в перекладознавчих науках набуває проблема передачі безеквівалентної лексики оригінальних художніх текстів мовою-транслятом.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Прикладами ґрунтовних досліджень присвячених вирішенню проблеми функціонування безеквівалентних лексем у мові є напрацювання М. Кочергана, С. Влахова, С. Флорина, Р. Зорівчак, А. Федорова, Й. Стерніна, Н. Ю. Слободянюк, О. П. Кумеди та ін.

Особливо цінною для окреслення сутності напряду нашого дослідження виявилася позиція С. Влахова і С. Флорина, які вважали, що «словник безеквівалентної лексики виявляється різним для певних пар мов» [1, с. 43]. Саме цей висновок науковців дає нам підстави стверджувати, що безеквівалентні лексеми – це специфічна змінна група слів, яка виявляється шляхом зіставного аналізу і характеризується особливим семантичним і конотативним наповненням.

У процесі огляду авторефератів наукових робіт О. Кумеди та Н. Слободянюк, присвячених мовному аналізу творчого доробку видатного українського науковця та письменника, П. Куліша, було виявлено, що мовотворчість цієї персони, випереджаючи тогочасну писемно-літературну практику, значно розширила стилістичні можливості використання словникових скарбів української мови для називання концептуальних понять індивідуального мовомислення.

Ретельний аналіз мови першодруків П. Куліша різних років, здійснений науковцем О. Кумедою, продемонстрував, що у вживанні лексичних елементів письменник спирався на широке тло східноукраїнських говірок, подекуди залучаючи лексику, яка згодом окреслилася як південно-західний регіоналізм (*боржій, показити* та ін.) [2, с. 16]. Досліджена мовознавцем кількість лексичних діалектизмів (шести десятків), включно із семантичними, словотвірними та фонетичними різновидами, підкреслює значущість мовотворчого внеску П. Куліша у розвиток української мови, а багаторівневий

аналіз зазначених мовних одиниць дає можливість акцентувати на тому, що «ідіолект письменника засвідчує подвійну спрямованість мовних орієнтирів автора – варіативне народне мовлення найближчого мовного довкілля та свідомий вибір «орієнтирів- норм»» [2, с. 17].

Огляд основного викладу досліджень Н. Слободянюк, яка визначає, що лексеми з національно-культурною специфікою у творах П. Куліша становлять майже п'яту частину серед іменників та субстантивованих прикметників, уживаних у текстах історичної тематики [3, с. 6], також засвідчив «особливий склад» мови П. Куліша та її значення для загального розвитку та функціонування ідіолектного мовного середовища.

Виділення невіршених раніше частин проблеми. Проблема мовотворчого внеску П. Куліша поглиблюється разом з розвитком сучасних напрямів мовознавчих досліджень, одним з яких є зіставна лінгвістика. Функціонування цієї галузі досліджень та ґрунтовна практична демонстрація особливостей безеквівалентної мовотворчості П. Куліша, зумовили подальший ідіолектний аналіз творчого доробку письменника на базі двох мов. Для добору наочного матеріалу дослідження було обрано роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада» і порівняли оригінальний текст твору з його англійським перекладом, здійсненим Георгом та Мойрою Лукідж.

Мета даного дослідження полягає у тому, щоб охарактеризувати особливості інтерпретації безеквівалентних назв дій роману П. Куліша «Чорна рада». Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**: здійснити огляд наукових обґрунтувань явища безеквівалентності у працях відомих лінгвістів; виокремити найголовніші визначальні характеристики безеквівалентної лексики: виділення шляхом зіставного аналізу, особливе семантичне та конотативне наповнення; опрацювати відомі практичні аспекти вивчення аналізованої групи слів; здійснити зіставний аналіз функціонально-семантичного наповнення безеквівалентних назв на позначення дій, за допомогою синхронного читання оригінального та перекладного варіантів твору «Чорна рада».

Виклад основного матеріалу дослідження. Детальний зіставний аналіз лексем у оригінальному тексті та їх відповідників у перекладному тексті показав, що однією з найбільш широко представлених у тексті роману тематичних груп безеквівалентної лексики є одиниці вжиті для називання осіб.

Найбільшу роль у наявності чисельної дієслівної безеквівалентності, відіграє не відсутність певних понять, а відсутність певного синонімічного ряду відтінків цих понять у англійській мові. Так, слово **вибрикувати** в українському контексті має переносне стилістично забарвлене значення «пустувати, поводити себе легковажно, мати раптові примхи» [4, I, с. 10], а в англійському варіанті ця стилістична наповненість знебарвлюється: укр. *Щоб наші діти отак вибрикували* [I, с. 51] – англ. *May our children have a happy life (мати щасливе життя)* [II, с. 10].

На наступному прикладі можна простежити як протиставляється синонімічне різноманіття в українському тексті й одноманітність використання певного дієслова у англійському. Цим дієсловом є лексема **мимрити**, яка у словнику української мови має глумління: «говорити тихо, невразно» [4, IV, с. 709], але при перекладі втрачає частину значення: укр. *А черевань, їдучи поруч, прислухавсь, що він собі мимрить* [I, с. 61] – англ. *Cherevan, who was riding alongside him, tried to catch what Shram was saying (говорити)* [II, с. 16].

Слово **потурати**, що означає «не перешкоджати кому-небудь робити щось недозволене, варте осуду» [4, VII, с. 433], вживається у тексті оригіналу з метою наголошення на руйнівному впливі дозволу: *Потурай тільки їм, то якраз завдуть на Україні шляхетській звичай і заколотять миром не згірше* [I, с. 72]. При перекладі, негативний вплив дії ігнорується, і залишається лише її узагальнена сутність: *If they are allowed (дозволяти) they will introduce Polish gentry ways into Ukraine* [II, с. 22].

Цікавим у оригінальному тексті роману є те, що автор описує емоційний стан героїв за допомогою використання фізичних показників, а у тексті перекладу такий опис не зберігається. Так, слово **здригатися**, яке має значення «роблячи мимовільні судорожні рухи, тремтіти, трястися» [4, III, с. 549], використовується П. Кулішем для поглиблення передачі невдоволеного стану героя, проте при перекладі ця асоціативна глибинність втрачається: укр. *Тетеря аж здригнувся, як почув таке диво* [I, с. 43] – англ. *Teteria did not like (не впадобати) the news of Shram's election* [II, с. 4].

Лексема **помертвіти**, що означає «утратити ознаки життя; замертти, заціпеніти» [4, VII, с. 117], теж вживається автором роману для передачі невдоволеного стану героя, але вже з відтінком глибокого смутку, що створюється через асоціацію з фізичним станом близьким до смерті. У перекладеному тексті спорідненість реакції героя з певними змінами у зовнішньому вигляді втрачається: укр. *Черевань так і помертвів од сього слова* [I, с. 62] – англ. *Cherevan was very upset (дуже засмутився) by this remark* [II, с. 16]. Наступна лексема **убиватися**, що у прямому значенні означає «розбиватися насмерть; умирати, впавши, вдарившись об що-небудь» [4, X, с. 353], також асоціюється з втратою ознак життя, але у цьому випадку дія набуває тривалості й залежності від дій героїв, що підтверджується переносним значенням цієї лексеми «впадати у відчай, надміру віддаватися горю, стражданням» [4, X, с. 353]: укр. *Годі вам не знати чого убиватись* [I, с. 117] – англ. *Mother and sister, please don't cry (плакати)* [II, с. 50]. При перекладі асоціація із заподіянням фізичної шкоди втрачається, і англомовний реципієнт не може повною мірою усвідомити трагедійність описуваного моменту.

Ще одним цікавим прикладом є слово **догоджати**, що означає «робити що-небудь приємне, бажане, потрібне, щоб задовольнити кого-небудь або викликати чий-небудь прихильність» [4, II, с. 341]. У тексті оригіналу це слово сприяє створенню іронічного відтінку: укр. *Там жінкам не дуже догоджають* [I, с. 87], а у тексті перекладу цей відтінок втрачається і залишається лише суха констатація: англ. *They don't respect (не поважати) women there* [II, с. 32].

Лексема **бурлакувати**, що означає «не мати постійної роботи і постійного місця проживання» [4, I, с. 251], вживається щоб підкреслити, що на Січі козак має бути завжди готовим до змін. У тексті перекладу замість цього слова, притаманного українській культурі та історії, використовується словосполучення **жити без жінок**, що значно звужує відомості про окремі аспекти козацького життя: укр. *На Січі, посеред глухого степу, треба бурлакувати, а в городах, посеред миру – женитись та господарювати* [I, с. 159] – англ. *On the Sich you can live without women (жити без жінок), but here it is natural to marry and keep house* [II, с. 71].

Стилістично забарвлене слово **обнюхуватися**, що у даному контексті вживається у значенні «зав'язувати стосунки» [4, V, с. 547] є не тільки констатацією певної дії, а ще й засобом створення відтінку зневаги до описуваних осіб, оскільки в прямому значенні ця лексема вживається для означення дії, що виконують тварини: укр. *Чував я не раз од старих козаків, що сі бурлаки, сидючи там у комишах да в болотах, обнюхуються з нечистим* [I, с. 86]. При перекладі безеквівалентна лексема з відтінком зневаги замінюється на знебарвлене словосполучення **мати контакт** і англомовний реципієнт не зможе вибудувати у своїй уяві насичений асоціативний зв'язок між поведінкою тварин і емоційною характеристикою героїв, що уяскравлює неординарність тих дій про які йдеться в уривку: англ. *I often heard the old Cossacks say that the Zaporozhians, who spend a lot of time in the wilderness, have contact (мати контакт) with the devil* [II, с. 31].

Використане П. Кулішем слово *брязнутися*, що означає «важко, з шумом упасти» [4, I, с. 243], сприяє розширенню рецепції описуваної дії, оскільки крім візуальної уяви самого падіння, з'являється ще й певний аудіальний образ, що створило тіло, різко торкнувшись підлоги: укр. *Бідна так і брязнула об землю* [I, с. 112]. Ця лексема виступає безеквівалентною щодо англійської мови і тому при перекладі описаний вище звуковий ефект зникає і залишається лише візуальний опис дії: *She fell (vnaesti) to the floor* [II, с. 47].

Використання, характерної для розмовного стилю, лексеми *репетувати*, що має значення «сильно кричати, видавати зойки від болю, переляку» [4, VIII, с. 509] створює в українському тексті роману ефект хаотичності, а інтерпретація цієї лексеми у перекладному варіанті надає описуваній ситуації відтінку урочистості та офіційності: укр. *Зніме вгору в одній руці чарку чи ківш, а в другій шапку з голови да й репетує, що Іван Мартинович і день і ніч побивається за людським щастям* [I, с. 121] – англ. *Some raise full glasses in one hand and their caps in the other and proclaim loudly (голосно проголошувати) that Ivan Martynovych had always cared about human happiness* [II, с. 52].

Помітна відмінність між двома культурами втілена у слові *закусувати*, що в даному контексті означає «заїдати що-небудь випите» [4, III, с. 178], вживається автором оригінального твору для ілюстрації звичайної для українців побутової ситуації, у якій після прийому спиртної напою слід щось з'їсти: *А той прийшов до стовпа, випив коряк горілки, іще й похвалив, що добра горілка, закусив калачем, узев у руки кий* [I, с. 126]. При перекладі значимість вищеописаної дії для українців не береться до уваги і тому в англійській інтерпретації вживається денотативно збіднене слово *їсти*. – *Puhach approached the pole, drank a cup of brandy and ate (їсти) a cookie* [II, с. 55].

В одному з епізодів роману «Чорна рада» використано лексему *лізе*, що означає «іти поволі, долаючи неміч, утому». [4, IV, с. 510], а при перекладі відтінок, що вказує на фізичні відчуття героя, втрачається: *Cherevan came (заходить) into the room, completely out of breath* [II, с. 8] – *Як ось і лізе Черевань, сопучи, через поріг* [I, с. 51]. Англomовний читач усвідомлює лише сам факт виконання фізичної дії, а про втому дізнається тільки з подальшого контексту.

В оригінальному тексті для опису повстання, крім лексеми бунтувати («підбурювати до бунту» [4, II, с. 256]) вживається лексема («хвилювати кого-небудь, сіяти неспокій серед когось» [4, II, с. 94], що передає вплив на емоційний стан людей: *Тільки смуцає мене, що запорозькі гультаї баламутять не одно сільське посілля, бунтують вони й міщан против козацтва* [I, с. 72]. При перекладі опис впливу на емоційний стан випущено, що значно збіднює естетичну та змістову насиченість даного уривка: *I am worried, though, because the Zaporozhians are arousing (ніднимати) not only the village population but the townsmen as well – against the Cossacks* [II, с. 22].

Неповторність менталітету українського народу можна простежити порівнюючи, як у тексті оригіналу та перекладному тексті передається відчуття задоволення: *Череваниху назвав гетьман, вітаючись, рідною ненею. Вона аж помолодішала і вже нащобетала йому всячини* [I, с. 70]. *The Hetman called Mrs. Cherevan his own mother and she was very pleased (була задоволена), chattering continuously* [II, с. 21]. Реципієнт англійського тексту усвідомить, що у героїні покращився емоційний стан, а реципієнт українського тексту в додаток до цієї інформації ще й встановить асоціативні зв'язки між словом *помолодішати* (відчуття себе молодшим [4, VII, с. 133]) і впливом позитивних факторів на фізичний стан людини.

Висновки. Отже, у проведеному дослідженні було здійснено огляд наукових обґрунтувань явища безеквівалентності у працях відомих лінгвістів; виокремлено найголовніші визначальні характеристики безеквівалентної лексики; виділено шляхом зіставного аналізу особливе семантичне та конотативне наповнення; опрацьовано деякі практичні аспекти вивчення аналізованої групи слів; здійснено зіставний аналіз функціонально-семантичного наповнення безеквівалентних назв на позначення дій за допомогою синхронного читання оригінального та перекладного варіантів твору «Чорна рада». Було виявлено, що у результаті інтерпретації безеквівалентних назв дій їх конотативне та семантичне наповнення часто збідаються чи взагалі втрачається. Такий висновок підтверджує думку про те, що безеквівалентні лексеми є яскравим підтвердженням цінності мовотворчої спадщини П. Куліша та проявом ідіотичності української мови.

Література:

1. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 352 с.
2. Кумеда О. П. Ідіолект П. О. Куліша на тлі східнополіського діалекту: автореф. дис. на здобуття наук ст. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. П. Кумеда. – К., 2011. – 20 с.
3. Слободянюк Н. Ю. Український національно-культурний компонент у мові художньої історичної прози Пантелеймона Куліша : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Ю. Слободянюк. – К., 2001. – 20 с.
4. Словник української мови: В 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

Джерела:

1. Куліш П. О. Твори в 2 т. / П. О. Куліш ; [вступ. ст. Є. К. Нахліка]. – К. : Наук. думка, 1994. – Т. 1. – 752 с. (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ.).
2. Kulish P. The Black Council / translated from Ukrainian by George S. N. and Moira Luckyj [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.utoronto.ca/elul/English/218/BlackCouncil.pdf>.

УДК 81'42'37:316.77

Л. В. Губа,

асистент кафедри іноземної філології Національного Транспортного Університету, м. Київ

СТРУКТУРА ПРОСТОРОВОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ПРОЗИ ГЕРМАНА ГЕССЕ

Стаття присвячена дослідженню структури просторової організації текстів оповідань та казок видатного німецького письменника Германа Гессе. Авторкою було визначено поняття просторової структури тексту, її власності та основні характеристики. Критерієм виділення просторових областей просторової структури тексту є спосіб концептуалізації простору та просторових відношень письменником текстів, що аналізувалися.

Ключові слова: художній текст, конструювання простору, засоби вербалізації, просторові відносини в тексті, Герман Гессе.

В статье рассматривается структура пространственной организации рассказов и сказок известного немецкого писателя Германа Гессе. Автором было определено понятие пространственной структуры текста, его свойства и ос-